

יוזמה ערבית חדשה מאמינה ששלום עם ישראל הוא חלק משינוי כולל שהאזור חייב לעבור

קסניה סבטלובה*

פברואר 2020

המפגש הראשון של "המועצה הערבית לאינטגרציה אזורית" שנערך בנובמבר 2019 בלונדון, עורר סערה רבה בעולם הערבי וגרם להתבטאויות חריפות בקרב תומכי ה-BDS בכל העולם, אך גם עורר תקוות בקרב מי ששואף לדו-קיום ושלום בין ישראל לשכנותיה הערביות.

עשרות הוגי דעות, אנשי תקשורת, חוקרים, שרים וחברי פרלמנט לשעבר ממצרים, כווית, לבנון, עיראק, מרוקו ומדינות נוספות נטלו חלק במפגש הזה, שאמנם לא היה פתוח לקהל מחשש לפגיעה במשתתפים, אך קיבל סיקור תקשורתי נרחב בעולם, כולל [בניו יורק טיימס](#). הכינוס התקיים אומנם ללא נוכחות נציגים ישראלים, אך ישראל והיהודים קיבלו ייצוג נרחב בדבריהם של כל הדוברים, שהביעו תמיכה להתקרבות לישראל, שיתפו רשמים חיוביים מהאינטראקציות שלהם עם יהודים והביעו התנגדות מוחלטת לתנועת החרם על כל רבדיה, במזה"ת ובמערב.

לא בכל יום שר כווייתי לשעבר, אחיינו של הנשיא המצרי אנואר סאדאת ואנשי דת לבנוניים ועיראקיים קוראים להתגבר על השנאה הרווחת באזור ביחס לישראל, מגנים את תנועת החרם כמי שפוגעת קודם כל בערבים, וקוראים לאמץ את ישראל במשפחת העמים במזרח התיכון. על היוזמה החדשה מנצח בביטחון ג'וזף בראודה, מזרחן ואיש תקשורת ממוצא יהודי ועיראקי. המבקרים של המפגש טענו שמדובר בקומץ אנשים שרובם לא מוכרים ולא משפיעים, או בכאלה שמזמן מתגוררים מחוץ לגבולות המזרח התיכון. ואולם, עצם העובדה שכלי תקשורת רבים ומרכזיים בערבית מצאו לנכון להתייחס למפגש, כבר מעידה על משמעותו ומשקלו.

בשנים האחרונות, רבים בעולם הערבי מאותתים על עניין בקשרים עם ישראל ומשדרים מסרים מפיסיים. משלחות ישראליות רשמיות מתקבלות היום בדובאי ומבקרות בבחריין, משלחות מעיראק, מרוקו, ומקהילות מוסלמיות באירופה וארה"ב מגיעות לישראל, ואנשי תקשורת סעודיים מפרסמים בעיתונים ישראלים מאמרי תמיכה במדינת ישראל ובמדיניותה באזור. מפגשים אזוריים שכוללים משתתפים רבים מתקיימים בישראל ובחו"ל, וקשרים רבים נוצרים בין אנשי דת, חוקרים, אנשי עסקים ופוליטיקאים.

התקשורת הסעודית, במיוחד רשת "אל-ערביה" והעיתון "א-שארק אל-אווסאט" שיוצא לאור בלונדון, החלה לשנות את הטון ביחס לישראל עוד בתחילת שנות האלפיים, כשיורש העצר הסעודי הנסיך עבדאללה בן עבד אל-עזיז הניח את יוזמת השלום הערבית על שולחן הליגה הערבית. עם השנים, היא הפכה ליותר ויותר אוהדת את רעיון הפיוס בין ישראל למדינות ערב, כשהנושא הפלסטיני מתחיל לאבד ממשקלו קדימותו, גם אם באופן רשמי הוא מוזכר כתנאי משמעותי להתקדמות ביחסים בין ישראל למדינות המפרץ. המגמה הזאת פסחה על מצרים וירדן, שם התקשורת והאליטה נותרו עוינות ביחס למדינת ישראל ונרמול היחסים אתה. בחלוף השנים, פעילי ציבור, אנשי אקדמיה ופוליטיקאים ממדינות אלו שביקרו בישראל או רק התבטאו באופן מתון לגביה, נתקלו בעוינות גלויה מצד החברה, התקשורת והשלטונות.

לא ניתן להתכחש לרוח החדשה שנושבת בעולם הערבי בשנים האחרונות ביחס לישראל ואפשרות הנורמליזציה אתה. זאת, במיוחד באזור המפרץ שם השליטים מודאגים בראש ובראשונה מהתגברות ההשפעה והמעורבות האיראנית באזור, ורואים בישראל בת ברית עוצמתית הנמצאת באותה סירה. עם זאת, בשלב הנוכחי, אף מדינה ערבית נוספת לא כוננה יחסים רשמיים עם מדינת ישראל, מנהיגים ערביים (ובהם אלו של מרוקו וירדן) אינם

* קסניה סבטלובה היא מנהלת התכנית ליחסי ישראל-מזרח תיכון במכון מיתוויים, עמיתת מחקר בכירה במרכז הבינתחומי הרצליה ולשעבר חברת כנסת וחברה בוועדת החוץ והביטחון.

מעוניינים במפגשים עם ראש הממשלה נתניהו, השלום עם מצרים וירדן נותר קר ואף ממשיך להתקרב, ונפח היחסים בין ישראל לעולם הערבי נותר זעום ביחס לפוטנציאל הקיים.

היזמה החדשה של בראודה, העומד בראש המרכז לתקשורת השלום ([Center for Peace Communications](#)), שואבת ככל הנראה לא מעט השראה מהאווירה החדשה השוררת ביחסי ישראל ומפרץ, ומתמורות אחרות שחלו בשנים האחרונות ביחס לישראל מעיראק ועד מרוקו. מטרת היזמה היא לעבור משיתוף פעולה בין מנהיגים לשיתוף פעולה בין עמים. בראודה, שדובר עברית, פרסית וערבית הינו אורח קבוע באולפנים של ערוצי הטלוויזיה הערביים, ומכהן כיועץ במכון מחקר בשם "אל-מסבר" בדובאי.

בספרו החדש של בראודה, "[כינון מחדש: מדיניות תרבותית לשותפות ערבית-ישראלית](#)", הוא מציג אסטרטגיה סדורה שנועדה לפוגג את ההשפעה של הסתה אנטישמיות ואנטי-ישראליות רעילה, שכוללת שינוי משמעותי באמצעי התקשורת, באמצעות יצירת רשת תמיכה בשוחרי השלום הערביים שמצדדים בקשרים עם ישראל והיהודים והקטנת השפעתם של ערוצי התעמולה האיראניים והג'האדיסטיים. במובן מסוים, הספר הזה היה למניפסטו של "המועצה הערבית" עם הקמתה.

יחד עם זאת, בראודה והיזמים האחרים רואים לנגד עיניהם יותר מאשר את שאלת כינון היחסים עם מדינת ישראל. הם שואפים לשינוי בסדרי עולם הקיימים בחברות הערביות לא רק ביחס לישראל והיהודים, אלא גם כלפי מיעוטים ו"אחרים" באשר הם. הפיוס עם ישראל הוא בעיניהם חלק מהמאבק לאיחוי הקרעים בחברות הערביות וליצירת מרחב תרבותי סובלני בו יוכל להתקיים דיאלוג פנים-ערבי לצד דיאלוג עם "האחר".

נורמליזציה עם ישראל כחלק מאג'נדה, לא כיעד עליון

משתתפי המפגש שהתקיים בלונדון הציבו לעצמם משימת-על של תיקון החברות שלהם והתגברות על מחסומים פנימיים של פילוג ואי-אמון. בפועל, מרבית המפגש הוקדש לנושאים שמעסיקים את הישראלים והיהודים – המאבק בתנועת החרם, שלדעת המשתתפים פוגעת קודם כל במדינות הערביות, והרצון בהתקרבות לישראל. לישראלים עצמם לא הייתה, כאמור, נוכחות במפגש, ובינתיים לא ברור האם יתקיימו בעתיד מפגשים בין חברי "המועצה הערבית" לבין גורמים ישראלים.

בשיחה עם מכון מיתוים הסביר בראודה במה שונה היזמה שהוא מוביל ממפגשים שמתקיימים בין ישראלים לערבים (שרובם מתקיימים בין ישראלים לפלסטינים). לדבריו, מרבית היזמות בהן מתקיים שיח ישראלי-ערבי בערוצים אחרים (מה שמכונה Track II) "ממוקדות ביחסים בין ישראל ושכנותיה הערביות. מבחינת המועצה הערבית, ההתקרבות לישראל היא נושא חשוב, אך היא איננה הנושא החשוב היחיד. הקבוצה עוסקת גם בריפוי של מחלוקות המתקשרות לשאלת הזהות בתוך החברות הערביות." לדברי בראודה, "המועצה הערבית" מאמינה שבין שני סוגי המאמצים האלה יש קשר אמיץ, שמצריך טיפול הוליסטי ובמקביל. השאיפה לשותפות עם ישראל והמאבק למען פיוס לאומי בתוך החברות שלהם מהווים בעיניהם שני נדבכים להתמודדות עם פתולוגיה אחת, שעיקרה היא תרבות של מציאת שער לעזאזל והאשמת ה"אחר" (בהתחלה ישראלי או יהודי, ובהמשך בני קהילות אתניות ומגזריות יריבות) בבעיות פנימיות.

למעשה, היזמה הזאת מקבילה ליזמות דומות בישראל שקודם כל מתקדמות בשינוי עמדות בתוך החברה הישראלית ובקבלת האחר עוד לפני שמתחילים בסבב של פגישות או שיחות עם הצד הערבי. לאחר שנים ארוכות בהן התקיימו מפגשים בלתי-רשמיים רבים בין ישראלים לפלסטינים, נדמה שיוזמות אלו נמצאות בירידה, בין היתר בגלל חוסר ההתקדמות במשא ומתן הרשמי, שתקוע כבר יותר מחמש שנים. לעומת זאת, רק יוזמות ספורות קידמו לאורך השנים מפגשים דו-צדדיים בין ישראלים לנציגי מדינות האזור, גם בגלל החשש של הצד הערבי מביקורת פנימית והתמקדות מדינות ערב – עד לשנים האחרונות – בנושא הפלסטיני.

במהלך הכינוס בלונדון התייחסו המשתתפים למגבלות ההסכמים בין ישראל למצרים, ירדן והרשות הפלסטינית וטענו כי הדיפלומטים והגנרלים שקיימו משא ומתן לשלום מעולם לא קידמו שלום בין עמים. לדעתם, שלום צריך לייצר בין עמים ותרבותיות, ואם העמים אינם מקבלים את רעיון השלום או ההסכם, אין לו בעצם סיכוי להצליח. לכן, לפני שפותחים במשא ומתן מדיני על שלום ונורמליזציה, הכרחי בעיניהם להכשיר את הקרקע ואת הלבבות בציבור.

למעשה, בחינת המפגשים הבלתי-רשמיים שהתקיימו לאורך השנים בין ישראלים לערבים (בעיקר פלסטינים, כאמור), מצביעה על יכולת מעטה בלבד לייצר השפעה על השיח הציבורי ודעת הקהל. במפגשים כאלה לוקחים לרוב חלק רק נציגי קבוצות אוכלוסייה מאוד מסוימות, המשתתפים עוסקים בעיקר ב"לשכנע את המשוכנעים", והציבור הרחב בכלל לא מודע לקיומם. ובניתיים, ההנהגות הפוליטיות מקדמות מדיניות שמנוגדת לרוח שעולה במפגשים האלה. רוב אלה שלקחו חלק במפגשים בין פעילי ציבור ישראלים ופלסטינים, בין אם היו סודיים או גלויים, מודעים לכך שיש בטענה הזאת מן האמת. עם זאת, היא אינה מבטלת את חשיבות הקשר שנוצר בין הצדדים, גם אם כרגע אין אפשרות לתרגם את האווירה החיובית וההבנות שנוצרות במהלך הדו-שיח בין הצדדים לכדי מדיניות של ממש.

יוזמי "המועצה הערבית" פועלים בתוך המלקחיים של איסור על נורמליזציה עם ישראל, שמעוגן בחקיקה במספר מדינות ערביות. הם ערים היטב לניסיונות העבר לקיים שיח בערוצים אזוריים בין יהודים לערבים, שלרוב היו מוגבלים מבחינת חשיפה והשפעה כאחד, ולכן החליטו להתחיל את תהליך השינוי והפיוס מבפנים.

האתגרים: עדיין לא "מזרח תיכון חדש"

בישראל אולי מאמינים שביקורי ראש הממשלה בעומאן ואנשי העסקים והתקשורת הישראלים בבחריין, שהתקיימו במהלך 2019, כבר מסמלים את תחילתו של עידן חדש במזרח התיכון, לפחות בכל מה שקשור לשנאה לישראל והיחסים עמה. אך כל מי שעוקב אחר ההתפתחויות במזרח התיכון ומתבונן על האזור, יודע שבפועל הדברים נראים אחרת לגמרי. באופן רשמי, ישראלים עדיין אינם אורחים רצויים במרבית המדינות במזרח התיכון, הקשר עמם עדיין נחשב למוקצה, ומי שמעז לנרמל את היחסים ולא להחרים את הישראלים מיד מתויג כבוגד. החברים ב"מועצה הערבית" הביעו ברובם דעות חיוביות ביחס להשתלבות של ישראל באזור, וספגו בתגובה קללות, איומים וחרמות. מי שנכנס למעגל "המנרמלים", גם אם בשלב הזה הוא נמנע מקשר ישיר עם ישראלים, מאבד מיד מהלגיטימציה שממנה נהנה קודם לכן בתור שר בכיר, חבר פרלמנט או מנהיג דתי.

ברור לכל, כי משימתם של חברי "המועצה הערבית" לא תהיה קלה או פשוטה בתנאים הקיימים. במצרים, למשל, חזרו העיתונים בשנים האחרונות לפרסם ידיעות וכתבות בעלות אופי אנטי-ישראלי מובהק. חבר המועצה מחמד אנואר סאדאת, אחיינו של הנשיא שנרצח בגלל שחתם על הסכמי השלום עם ישראל, הודח מהפרלמנט ב-2017. הוא נוהג לבקר את הנשיא א-סיסי ונתפס ממילא כדמות שנויה במחלוקת במדינה. גם הלבנונים שהשתתפו במפגש "המועצה הערבית" זכו לקיתונות של אש וגופרית מפי המבקרים שלהם. חלק מחברי המועצה הם חוקרים ופעילי ציבור שחיים זמן מה בניכר – בגרמניה, אנגליה או צרפת – ולא ברור עד כמה יוכלו להשפיע משם על הזירה הפנימית בארצות המוצא שלהם.

למרות שחברי המועצה הצהירו כבר במפגש הראשון על תמיכתם הבלתי-מסויגת בפתרון הסוגיה הפלסטינית והכריזו כי בלי שימצא פתרון לסוגיה זאת לא תוכל ישראל לקדם יחסים רשמיים עם מדינות ערב, אנשי הרשות הפלסטינית כבר הכריזו שמדובר ב"קבוצה אזוטריה ולא מייצגת של אנשים שאף אחד לא מכיר אותם". המשתתף הפלסטיני היחיד במפגש בלונדון, פרופ' מחמד דג'אני, שהקים את תנועת ה"ווסטיה" הקוראת לפיוס ומתינות, פוטר מעבודתו לפני מספר שנים והותקף מספר פעמים ליד ביתו במזרח ירושלים. ככל הנראה, ינסו תומכי BDS ואנשי הרשות הפלסטינית לצבוע את יוזמת "המועצה הערבית" בצבעים של בגידה בסוגיה הפלסטינית, והיוזמים – שמקבלים מימון ממוסדות אמריקאים – יצטרכו להתמודד עם האתגרים הללו ועם תיאוריות הקשר המחברות בינם לבין "עסקת המאה" הלא-פופולרית של הנשיא טראמפ.

משתתפי היוזמה החדשה הם אנשים בעלי אומץ רב וכוונות טובות, שמוכנים לשים על השולחן את דעותיהם למרות האיומים וההפחדות, ולנסות לקדם דיון מסוג אחר במדינות ובחברות שלהם. השאלה היא האם יצליחו לקדם את רוח היוזמה באמצעי התקשורת בעולם הערבי, להעביר מסר אותנטי ולעניין את המוני האדם מעיראק ועד מרוקו באפשרות של ריפוי, איחוי הקרעים והתגברות על הפילוגים הפנימיים בדרך להשתלבות אזורית אמיתית שישראל היא חלק ממנה. העולם המודרני של ימינו מציע הזדמנויות מגוונות בתחום התקשורת שלא היו קיימות קודם. מדינת ישראל השכילה להשתמש בהזדמנויות הללו, ומזה זמן מה מצליחה לקיים דו-שיח ישיר ובלתי-אמצעי עם מיליוני עוקבים בעולם הערבי דרך הרשתות החברתיות. זאת, למרות שישראל עדיין מחמיצה הזדמנויות רבות לדו-שיח ושיתוף הפעולה עם האזור, לאור ההתמקדות שלה בקידום נושאים ביטחוניים על חשבון שיתופי פעולה בכל התחומים האחרים.

משימתם של חברי "המועצה הערבית" היא עוד יותר מסובכת: הם מעוניינים להשפיע באמצעות התקשורת על השיח והעמדות, ותוך כדי כך לשנות את התקשורת עצמה. היוזמים, שמתעדתים להיפגש שוב במהלך החורף בושינגטון, מעוניינים לקדם סט חדש של ערכים אידאולוגיים שיחליפו את עיי החורבות של האידאולוגיות הישנות, שאמנם כשלו בעבר אך עדיין מצליחות להכתיב את הטון בחברות הערביות ביחס ל"אחר". האם היוזמה החדשה תצליח לשנות את חוקי המשחק באזור או שתהיה פרק חולף בתולדות המזרח התיכון המדמם? עוד מוקדם לקבוע, אך אין ספק שבמציאות האזורית הרוויה בטרור, מלחמות, דם ושנאה, יזמה שנועדה למגר את השנאה ולקרב לבבות היא דבר מתבקש ומבורך, גם אם לפעמים נדמה שמדובר בקרב עם טחנות הרוח.

כמובן, שגם ישראל הייתה יכולה להפיק תועלת מהצגת יזמה דומה, שהייתה שואפת לקדם השקפה מתונה ומאוזנת ביחס לפלסטינים, ערבים ומוסלמים, בתקשורת, בפוליטיקה ובחברה. הרי, כדי לקדם את היחסים עם שכנינו הערבים, צריכים שני הצדדים להנמיך את רף השנאה. הגיע הזמן שגם בישראל יבינו ויאמינו שאנחנו חלק בלתי נפרד ממזרח התיכון, שאנו לא מתקיימים על אי בודד, ושלמרות הקשיים הברורים ניתן לקדם שיתופי פעולה עם האזור, בראש ובראשונה עם המדינות שכבר שותפות עם ישראל ליחסי שלום – מצרים וירדן.